

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙ-
ΣΤΙΚΗΣ ΑΝΚΑΘΙΓΗΤΗΣ ΚΟΝΕΤ

ΙΔΡΥΤΗΣ : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΕΝΑΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ

1951

Ε.Υ.Δ.Π.Ε. Κ.Ε.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΑΠΟΨΕΙΣ

Ο ΒΑΛΕΡΥ ΚΑΙ Η ΚΑΘΑΡΗ Ἡ ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

Ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ κειμένου, ὅπως καὶ ποιητὴς «ποῦ μιλοῦν πρὶν νὰ σκεφτοῦν». Στὸν πρῶτον ἀνήκει ὁ Βαλερύ, πνεῦμα πολυσύνθετο κ' ἐρμητικὸ ποῦ ἐκφράζει στὸ ἔργο του τὴν πιὸ συγκινητικὴ μεταφυσικὴ ἀγωνία. Πιστεύοντας στὴν κοινὴ καταγωγὴ ὄλων τῶν πνευματικῶν ἐκδηλώσεων, ἀφήνει τὴ σκέψη του νὰ ὑψωθεῖ ὑψέτερα ἀπὸ μιὰ μακρὰ προπαρασκευὴ πρὸς τὸ ἴδιο της τὸ ἀπειρο γιὰ νὰ μᾶς δώσει τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτό της μὲ μιὰ ποίηση ἀπαλλαγμένη ἀπὸ κάθε στοιχεῖο ἀφηγηματικὸ, τὴν καθαρὴ ἢ καλύτερα τὴ μεταφυσικὴ ποίηση.

Μιὰ ἀτέλειωτη πάλη πάλι μὲ τὶς ἐσωτερικὲς χαοτικὲς δυνάμεις, τὶς συναισθηματικὲς ὑπερβολὲς ἦταν ὅλη ἡ πορεία τοῦ ποιητῆ, ποῦ παραδεχόταν πὼς μονάχα ἡ ὑποταγὴ τῶν δυνάμεων αὐτῶν μπορεῖ ν' ἀνεβάσει τὸν ἄνθρωπο ὡς τὴν πνευματικὴ τελειότητα.

Γιὰ τὸ Βαλερύ κάθε τι τὸ ἐπιφανειακὸ, τὸ εὐκολο, τοῦ εἶναι ἀδιάφορο καὶ μπορούμε νὰ ποῦμε ἐχθρικό. Γι' αὐτὸν ἡ ἀποστολὴ τοῦ ποιητῆ, ὅπως κάθε καλλιτέχνη καὶ ἐφευρέτη, εἶναι νὰ δημιουργεῖ αὐτὸ ποῦ δὲν ὑπάρχει. Δὲν ἀσχολεῖται μ' αὐτὸ ποῦ ὑπάρχει γιὰτὶ αὐτὸ ποῦ ὑπάρχει δὲ μπορεῖ πιά νὰ γίνῃ.

Ἔτσι ἡ ποίηση τοῦ Βαλερύ, ὅπως κάθε ἀληθινὴ ποίηση, καθὼς ἀπομακρύνεται ἀπ' τὴν κοινὴ πραγματικότητα στὴ δική της πραγματικότητα, μᾶς φαίνεται κάποτε σὰ μιὰ ἐξωτικὴ λευκὴ νύχτα, κρυστάλλινη, ἔχει κάτι ἀπ' τὴ διάφανη ὁμορφίαν τῶν ἀστρῶν, ἕναν ἐξαγνισμένον λυρισμό, μᾶς βυθίζει σὲ μιὰ μουσικὴ μοναξιά, μᾶς ἀποκαλύπτει τέλος τὴ φλογερότητα ἑνὸς αἰσθησιασμοῦ συγκινητικὰ ἀνθρώπινου. Περνάει ἀπ' τὸ ὑπαρκτὸ στὸ μὴ ὑπαρκτό, ἀνασυνθέτει τὸ ἀγνωστο, συγκεντρώνει στὸν ἑαυτό της μιὰν ἀνυπερβλήτη παγκοσμιότητα καὶ μᾶς παρουσιάζει τὴν ἴδια τὴ μορφή τοῦ πνεύματος.

Πολὺ νέος ὁ Βαλερύ γνώρισε τὸ ἔργο τοῦ Λεονάρδου ντὰ Βίντσι. «Αὐτὸς ὁ Ἀπόλλων, γράφει, μὲ κατακτοῦσε ὁλόκληρο. Τὴν πιὸ γοητευτικὸ ἀπὸ ἕνα Θεὸ ποῦ ἀπομακρύνει τὸ μυστήριον, ποῦ δὲ στηρίζει τὴ

δύναμή Του πάνω στὴ σύγχυση τῶν αἰσθήσεων! Ἀκόμα τολμῶ νὰ πῶ, ὅτι τίποτα δὲν ἔβαζα ψηλότερα ἀπ' τὴ συνείδηση. Θὰ μπορούσα νὰ χαρίσω πολλὰ ἀριστουργήματα ποῦ τὰ νόμιζα καμωμένα χωρὶς τὴν ἐπέμβαση τῆς σκέψης, γιὰ μιὰ σελίδα φανερά κυβερνημένη καὶ συνταγμένη ἀπ' αὐτή. Ἐβλεπα λοιπὸν στὸ ντὰ Βίντσι τὸ κύριον πρόσωπον αὐτῆς τῆς διανοητικῆς κωμωδίας ποῦ ὡς σήμερα δὲ βρῆκε τὸν ποιητὴ της καὶ ποῦ θὰ ἦταν γιὰ μένα πιὸ πολὺτιμη ἀκόμη ἀπ' τὴν ἀνθρώπινη κωμωδία κι' ἀπ' τὴ θεία κωμωδία. Ἐνιωθα ὅτι αὐτὸς ὁ κύριος τῶν μέσων τῆς τέχνης του, ὁ κάτοχος τοῦ σχεδίου, τῶν εἰκόνων, τῶν ὑπολογισμῶν, βρῆκε τὸ κεντρικὸ σημεῖον ἀπ' τὸ ὁποῖον οἱ ἐνέργειες τῆς γνώσης καὶ τῆς τέχνης εἶναι ὅμοια δυνατές».

Τὸ πρόβλημα λοιπὸν ποῦ βάζει ἀπ' τὴν ἀρχὴν ὁ Βαλερύ στὸν ἑαυτό του εἶναι ἡ ἀναζήτησις ἑνὸς πρωταρχικοῦ πυρήνα, ἑνὸς νόμου παγκόσμιου τῆς πνευματικῆς ζωῆς κι' αὐτὸ τὸ πρόβλημα ζητάει νὰ λύσει, ἀφοῦ γι' αὐτὸν ἡ ἐπιστήμη, ἡ φιλοσοφία, ἡ ποίηση καὶ ἡ τέχνη ξεκινοῦν ἀπ' τὸ ἴδιο σημεῖον. «Ἐγραφα, λέγει ὁ Βαλερύ, ὅτι τὰ ἔργα τῆς Τέχνης μ' ἐνδιαφέρουν λιγώτερον αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ ἀπ' τὶς σκέψεις ποῦ ὑποβάλλουν πάνω στὴ γένεσίν της. Ἀγαπῶ καὶ προσπαθῶ νὰ παρουσιάσω στὸν ἑαυτό μου τὴν ἐμβρυώδη τους κατάστασι. Λοιπὸν σ' αὐτὴ τὴν κατάστασι ἡ διάκρισι τοῦ ἐπιστήμονα καὶ τοῦ καλλιτέχνη ἐξαφανίζεται. Ἀκριβέστερα δὲν καταλαβαίνω ποιά διαφορὰ ὑπάρχει στὸ βάθος μεταξὺ τῆς ἐργασίας τοῦ ἐπιστημονικοῦ καὶ τοῦ ποιητικοῦ ἢ καλλιτεχνικοῦ πνεύματος. Καὶ στὶς δυὸ περιπτώσεις ὑπάρχει ἀπόδοσις ἐνέργειας πνευματικῆς. Προσπάθησα πολὺ γέος νὰ ἐξηγήσω τὶς ἀπόψεις μου αὐτὲς στὴ μελέτη μου γιὰ τὸ Λεονάρδον ντὰ Βίντσι.»

Ὁ ντὰ Βίντσι γίνεται τὸ σύμβολον τῆς ἴδιας τῆς σκέψης τοῦ Βαλερύ καὶ παρουσιάζεται σὰ μιὰ διάνοια ποῦ κλείνει μέσα της τὴν παγκοσμιότητα, σὰν καλλιτέχνης τοῦ ἴδιου τοῦ κόσμου.

Τὸ «σύμβολον τοῦ παγκόσμιου πνεύματος» ὁ ντὰ Βίντσι παίρνει μορφή ἀνθρώπι-

νη καὶ γίνεται πρόσωπο πού πρωταγωνιστεῖ στὴν κωμωδία πού νειρεύτηκε ὁ Βαλερύ πρὸ δραματικῆ ἀπ' τὴν ἀνθρώπινη κωμωδία, πρὸ ἀλγεινῆ ἀπ' τὴ θεία κωμωδία κάτω ἀπ' τὸ ὄνομα τοῦ Τέστ, ἐνὸς κυρίου πού προτιμᾷ νὰ πεθάνει χωρὶς νὰ ὁμολογήσει. Στὸ πρόσωπο τοῦ Τέστ ἀναγνωρίζουμε τὸν ἴδιο τὸν ποιητὴ καὶ τὴν ἐσωτερικὴ του περιπέτεια. Τὸν βλέπουμε ἀπομακρυσμένον μέσα στὶς σκέψεις του νὰ ἀνασκάβει τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του. Ἡ διάνοιά του καθαρίζεται ἀπ' ὅ,τι δὲν εἶναι αὐτὴ ἡ ἴδια. Δὲ θέλει νὰ γράφει τίποτα. Σωπαίνει στὸ βάθος τοῦ ἀπόλυτα πνευματοποιημένου ἐσωτερικοῦ τοῦ κόσμου. Εἴκοσι χρόνια σιωπῆς σὲ μιὰ ἀδιάκοπη προσπάθεια νὰ τετραγωνίσαι κάθε σκέψη σὲ μορφή ποιητικῆ. «Μὲ κατηγοροῦσαν συχνά, γράφει ὁ Βαλερύ, γιὰ τὴν ὀκνηρία μου πού δὲν ἦταν παρὰ ἡ ἐξωτερικὴ ἐκδήλωση μιᾶς βαθειᾶς τροποποίησης πού γίνονταν μέσα μου. Ποιὰ τροποποίηση; Δὲ θὰ μπορούσα νὰ τὴν καθορίσω. Ἡ φιλολογία δὲν ἱκανοποιοῦσε τὸ πνεῦμα μου. Τὴ θεωροῦσα σὰ μιὰ ἐνέργεια μερική, πού τὸ ὑπέρτατο ἀντικείμενό της ἦταν ἡ μελέτη καὶ ἡ ἀνάκτηση μέσων ἐκφράσεως μὲ τὴ γλῶσσα. Πέρασα πολλὰ χρόνια μέσα στὶς σκέψεις αὐτὲς χωρὶς ποτὲ νὰ σκεφτῶ ὅτι ἡ ἀπασχόληση μὲ τὴ λογοτεχνία μπορούσε νὰ ταιριάζει στὴ φύση μου».

Ἐπειτα ἀπὸ εἴκοσι χρόνια ἐσωτερικῆς προπαρασκευῆς γεννήθηκε ἡ «Νεαρὴ Μοῖρα», τὸ πρὸ δυσκολονόητο δημιούργημα τῆς γαλλικῆς ποίησης. Ὁ ἴδιος ὁ Βαλερύ μᾶς λέγει γιὰ τὴν γέννησή της: «Μοῦ ἤρθε ἡ ἰδέα νὰ κάνω ἕνα τελευταῖο ποίημα, ἕνα εἶδος ἀποχαιρετισμοῦ σ' αὐτὰ τὰ παιχνίδια τῆς νεότητος. Ἦθελα νὰ γράψω καμιὰ σαρανταριά στίχους. Ἀλλὰ μετὰ τοῦ 1892 καὶ τῆς ἐποχῆς γιὰ τὴν ὁποία μιλῶ, μεγάλες ἀλλαγές εἶχαν γίνει μέσα μου. Ἐπρεπε, παρὰ τὴν ἐπιθυμία μου, νὰ δώσω θέση σ' αὐτὸ τὸ νέο πνεῦμα — πολὺ ἀπομακρυσμένο ἀπ' τὴν ποίηση τέτοια πού τὴν ἀντιλαμβάνονται κανονικά — μέσα στὸ ἔργο πού μοῦ εἶχε ὀρίσει ἡ θέλησή μου. Τὸ ποίημα ἔγινε δέκα φορές μεγαλύτερο ἀπ' ὅ,τι τὸ σκεπτόμουν καὶ ὅπως ὁ καθέννας ξέρει, δέκα φορές πρὸ δυσκόλο».

Ἐτσι βγῆκε αὐτὸ «τὸ μάθημα τῆς φυσιολογίας», πού ἔχει γιὰ πρώτη φορά στὴν ποίηση θέμα τῆ συνείδηση, αὐτὴ ἡ συμφωνία ἢ θρεμμένη μὲ ἀριθμοὺς πού χρειάζεται μιὰ πνευματικὴ προπαρασκευὴ γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ γευθοῦμε τὴν ὁμορφιά της.

Ὅμως γιὰ νὰ γνωρίσει κανεὶς σ' ὄλο τὸ πλάτος του τὸ ποιητικὸ ἔργο τοῦ Βαλερύ, εἶναι ἀπαραίτητο νὰ προσέξει τοὺς δύο διαλόγους του, τὸν «Εὐπαλίνο» καὶ «τὴν ψυχὴ καὶ τὸ χορὸ».

Ὁ «Εὐπαλίνος» εἶναι ὁ ἀρχιτέκτονας

πού ὑψώνει τὰ οἰκοδομήματά του πού τραγουδοῦν, ὅπως ὁ Βαλερύ τὰ ποιήματά του μὲ τὴν ἴδια ἀντίσταση στὶς συναισθηματικὲς δυνάμεις πού κλείνουμε μέσα μας καὶ πού ἀρχίζουν νὰ δροῦν ὅταν οἱ Μοῦσες μᾶς χαρίζουν τὴν εὐνοιά τους. Τὸ θέμα εἶναι ἀνάλογο μὲ κείνο τῆς εἰσαγωγῆς στὴ μέθοδο τοῦ Λεονάρδο ντὰ Βίντσι. Εἶναι ἡ ἀντίθεση μετὰ τῆς δημιουργίας καὶ τῆς γνώσης. Καλύτερα τίθεται τὸ πρόβλημα: τί εἶναι προτιμότερο νὰ εἶναι κανεὶς, φιλόσοφος ἢ καλλιτέχνης; Κι' ὁ Βαλερύ στάθηκε ἴδια πιστὸς καὶ στὶς δύο αὐτὲς ιδιότητες.

Στὸ διάλογο «Ἡ ψυχὴ καὶ ὁ χορὸς» λέγει ὁ Σωκράτης: «Ὁ πόθος μου εἶναι κίνηση, Ἐρυξίμαχε». Κι' ἄλλου: «Θὰ μοῦ χρειάζοταν, ὦ Φαῖδρε, αὐτὴ ἡ λεπτὴ μετατόπιση τῆς χορεύτριας πού γλυστρώντας ἀνάμεσα στὶς σκέψεις μου θὰ τίς ξυπνοῦσε ἀπαλὰ μιὰ μιὰ μὲ τὴ σειρά τους κάμνοντάς τες νὰ ἀνατιναχθοῦν ἀπ' τὴ σκιά τῆς ψυχῆς μου καὶ νὰ φανερωθοῦν στὸ φῶς τοῦ πνεύματός σας, σὲ πρὸ ἐπιτυχημένη τάξη ἀπὸ κάθε δυνατῆ».

Ὁ χορὸς εἶνε ἔκφραση, δημιουργία ἱκανὴ νὰ θεραπεύσει τὴν ἀνία τῆς ζωῆς, πού εἶχε ἀίστανθεῖ ὁ σιωπηλὸς Κύριος Τέστ βυθισμένος χρόνια στὸν ἑαυτό του. Γενικά καὶ στοὺς δύο διαλόγους βρίσκουμε μιὰ πλατεῖα ἀνάλυση τῶν αἰσθητικῶν προβλημάτων πού ἀπασχόλησαν τὸν ποιητὴ, τῶν ἰδεολογικῶν θεμάτων πού ἀναπτύσσει ἀργότερα στὰ δοκίμιά του.

Ὅμως εἶνε «ἡ ποίηση πού παρασέρνει μέσα στὸν ἀνεμοστρόβιλό της, ὅπως ὁ χορὸς καὶ ἡ μουσικὴ πού ἔχει τὴ διάρκεια τοῦ ἀντικειμένου, ὅπως ἡ ἀρχιτεκτονικὴ, τὴ λαμπρότητα τῆς γλυπτικῆς καὶ τὸ χρωματισμὸ τῆς ζωγραφικῆς, ἡ ποίηση σύνθεση ὄλων τῶν τεχνῶν πού εἶνε ἄξια τοῦ ὀνόματος τῆς «τέχνης κατ' ἐξοχήν». Εἶνε αὐτὴ τὸ «ποιεῖν», ἡ κυρίως λεγόμενη δημιουργία, ἡ πράξη πού μᾶς πλησιάζει στὸ Δημιουργό, τὸ λόγο, καὶ σ' αὐτὴν ὁ Βαλερύ φέρνει μυστικὰ ὄλες τίς σκέψεις του». Ἡ ποίηση μόνο μπορούσε νὰ χωρέσει τὸ πολυσύνθετο πνεῦμα τοῦ Βαλερύ καὶ νὰ τὸν ὀδηγήσει στὴν ἀπόλυτη δημιουργία, στὴ μουσικότητα, τὴ μαθηματικὴ καθαρότητα καὶ παγκοσμιοτήτα πού ζητοῦσε. Αὐτὴ τοῦ ἔδινε τὴ δυνατότητα νὰ ἐκφραστεῖ, δυσκολία καὶ ἀντίσταση μὲ τὴν τεχνικὴ της, τὴν πίστη στὴν ἱκανότητα τοῦ λόγου νὰ ὑψώσει τὸ στοχασμὸ του ὡς τὴν πρὸ ἀγνή μουσικὴ. Γιατὶ ὁ λόγος ὅσο κατώτερος κι' ἂν εἶνε σὲ μέσα ἡχητικότητας ἀπ' τὴ γλῶσσα τῆς μουσικῆς ἔχει μιὰ μοναδικὴ δύναμη: τὴ συγκεκριμένη ἀπεικόνιση τῆς ἰδέας. «Ὁ λόγος, γράφει ὁ Βαλερύ στὸν «Εὐπαλίνο», μπορεῖ νὰ οἰκοδομήσει, ὅπως μπορεῖ καὶ νὰ δημιουργήσει. Ἐνας βωμὸς πού θὰ τοῦ ὑψωναν ἔπρεπε νὰ παρουσιάζει στὸ φῶς

της ημέρας τρεις δψεις διαφορετικές. Κι' αν τις απεικονίζα σε ανθρώπινες μορφές, θά 'εδινα σ' αυτές τρία πρόσωπα. Τό ένα, σχεδόν άμορφο, θά σήμαινε τόν κοινό λόγο. Άλλά τό δεύτερο πρόσωπο θάρριχνε άπ' τό στρογγυλό του στόμα ένα κύμα κρυστάλλινου νερού, αιώνιου, θά είχε τά χαρακτηριστικά πιό ευγενικά, τό μάτι μεγάλο και ένθουσιασμένο, τό λαιμό δυνατό και έξογκωμένο, τέτοιο πού οί γλύπτες δίνουν στις μούσες. Για τό τρίτο θά χρειαζόταν δέν ξέρω ποιά φυσιογνωμία υπεράνθρωπη μέ τά χαρακτηριστικά εκείνης της άυστηρότητας κ' εκείνης της λεπτότητας, πού λέν ότι οί Αιγύπτιοι ήξεραν νά βάζουν στα πρόσωπα τών θεών τους».

Ο λόγος για τό Βαλερύ τείνει νά δημιουργηθεί πάνου στο πρότυπο της "Αλγεβρας και της Γεωμετρίας και τό έργο του δέν είναι παρά ή ποίηση καθαρισμένη άπό κάθε τί πού μπορεί νά είπωθεί σε πεζό λόγο, μία ποίηση πού όσο κι' αν φαίνεται στους άλλους ότι είναι έπακολούθημα της έμπνευσης και του ένθουσιασμού, γίνεται γι' αυτόν ή μοναδική άσκηση του πνεύματος πού κλείνει μέσα του κάθε γνώση, κάθε έπιστήμη, του ένιαίου και παγκόσμιου.

"Ο,τι είναι εύκολο, του είναι άδιάφορο. Η δύναμη γι' αυτόν γεννιέται άπ' την αντίσταση και πεθαίνει χωρίς αυτή. Νειρεύεται τό τετραγώνισμα κάθε σκέψης σε μορφή ποιητική. Γιατί ή ποίησή μας άγνοεί ή φοβάται όλο τό έπικό και παθητικό της διάνοιας. Δέν έχουμε καθόλου ποιητάς της γνώσης. Κάθε δύναμη τυφλή έχει ύποταγει στη θέλησή του. Βρίσκει άνάξιο νά γράφει κανείς παρακινούμενος μόνο άπ' τόν ένθουσιασμό του. Δέν πιστεύει στη δύναμη του παραληρήματος, στις αίφνιδες λάμπεις του παράλογου. Η φωτιά, όσο μεγάλη και αν είναι ή δύναμή της, δέ γίνεται χρήσιμη παρά μόνο για τις μηχανές. Είναι τό πνεύμα πού λατρεύει τη σύνθεση, όπως οί μεγάλοι καλλιτέχνες της Αναγέννησης πού ήταν έπιστήμονες της τέχνης τους και πού μάς άφηκαν έργα μεγάλα, γεμάτα έφευρήματα.

* * *

"Όπως παρατηρεί ό Τιμπωντέ, ή ποίηση του Βαλερύ δέ γεννήθηκε σ' αυτόν κατ' ευθείαν, έπιτακτικά, σε μία άπαίτηση ποιητικής έπίκλησης. Υπάρχουν ποιηταί πού ξέρουν νά κάνουν στίχους γιατί είναι ποιηταί και υπάρχουν ποιηταί πού είναι ποιηταί γιατί ξέρουν νά κάνουν στίχους. Θα κατατάσσαμε τό Λαμαρτίνο, τόν Ούγγώ, τη Νοαίγ στους πρώτους. Ο Ρακίνας θά μάς έδινε τόν πιό τελειοποιημένο τύπο τών δεύτερων. Και μεταξύ αυτών τών δεύτερων πρέπει νά βάλουμε και τόν Βαλερύ. Δέ βλέπουμε σ' αυτόν καμιά άνάγκη πού τόν πιέζει νά είναι ποιητής. Αν κάνει στί-

χους είναι γιατί ξέρει τη γλώσσα τών στίχων καλύτερα.

Για τό Βαλερύ ή ποίηση είναι εργασία, ύποταγή του πνεύματος στην αναζήτηση σκοπών πολύ σαφών και με ακρίβεια καθωρισμένων. Είναι δύναμη της θέλησης και αντίσταση στο έλεύθερο ξέσπασμα τών έσωτερικών συναισθηματικών δυνάμεων, πού οί περισσότεροι άπ' τους ανθρώπους τις θεωρούν σαν ένα δώρο τών θεών και την ίδια τη μορφή της μεγαλοφυΐας. Θα μπορούσαμε λοιπόν νά πούμε ότι αν ό Βαλερύ έκανε στίχους είναι πρώτα άπ' όλα γιατί οί στίχοι του φαινόταν πιό δύσκολοι άπ' την πρόζα ή καλύτερα γιατί ή τεχνική της ποίησης ήταν γι' αυτόν πιό πλούσια και περισσότερο πολύπλοκη άπό κείνη του πεζού λόγου. Έτσι δικαιολογείται γιατί δέχτηκε κι' ακόμα γιατί διάλεξε έλεύθερα όλους τους κανόνες της κλασσικής πρόσωδίας. Υιοθετώντας τους δίνει σ' αυτούς μία νέα σημασία και μία καινούργια ζωτικότητα. Δέν τους παίρνει σαν αναγκαστικούς και ύποχρεωτικούς, μά τους παραδέχεται γιατί άναγνωρίζει σ' αυτούς την ικανότητα νά καθορίσουν πολύ άπλά έναν άπόλυτο τρόπο της έκφρασης. Είναι ένας καταναγκασμός πού δυναμώνει τό πνεύμα για ν' αντισταθεί στον ίδιο του έαυτό, νά πάρει έκταση, νά ισχυροποιηθεί άπ' τό εμπόδιο, νά παλλαπλασιάσει τη δύναμή του, τέλος νά άνθίσει πιό άπόλυτο ενάντια στα δεσμά πού τό περιορίζουν. Ο ίδιος μάς λέγει: Οί θεοί μάς δίνουν για τίποτα έναν τέτοιο πρώτο στίχο. Πρέπει έμεις νά διατυπώσουμε τό δεύτερο και είναι άνάγκη νά συμφωνεί με τόν πρώτο, νά μην είναι κατώτερος του θεϊκού πού προηγήθηκε. Δέν είναι πολλά έπειτα όλα τά μέσα της πείρας και του πνεύματος για νά κάνει κανείς παραβλητό τό δικό του στίχο μ' εκείνον πού ήταν ένα δώρο τών θεών. Γι' αυτό ή προτίμηση αυτών τών κανόνων, πού δοκίμασαν τη χρησιμότητά τους άπ' τη γόνιμη διέγερση πού άσκούν στο πνεύμα, και της προσωδίας πού θεωρείται ένα εμπόδιο για κείνους πού χρησιμοποιούν την εύκολία, αυτού του συνόλου τών αναγκαιών απαιτήσεων πού συντελούν για νά δώσουν στην εικόνα τό ρυθμό και σ' όλους τους λεκτικούς θησαυρούς τη διάρκεια, τη στερεότητα μιας ύλης άφθαρτης, νά ένώσουν τη σκέψη με την έκφρασή της, νά τις συγχωνέψουν σε σημείο πού νά μην είναι δυνατό νά άναγνωρίσουμε τη μία μέσα στην άλλη. Όταν αυτή ή συγχώνευση της σκέψης με την έκφρασή της είναι τέτοια ώστε τό γραπτό ν' αναπηδά άγνό, φωτεινό και στέρεο προκαλεί μεγάλη ήδονή στον καλλιτέχνη. Μά άλίμονο. Σ' ένα μονάχα θεό είναι έπιφυλαγμένο νά μην ξεχωρίζει τη σκέψη άπ' την πράξη του. Έμεις πρέπει νά πονέσουμε. Πρέπει νά γνω-

ρίσουμε πικρὰ τὶς διαφορὲς τους. Ἐχομε νὰ βροῦμε λέξεις ποὺ δὲν ὑπάρχουν πάντα, καὶ συμπτώσεις ποὺ εἶνε χιμαιρικές. Ἐχομε νὰ δοῦμε καθαρὰ τὴν ἀδυναμία μας προσπαθώντας νὰ ἐνώσουμε ἤχους καὶ σημασίες καὶ νὰ δημιουργήσουμε ἀποκαλύπτοντας, ὅπως εἶνε κάτου ἀπ' τὸ φῶς αὐτό, ποὺ σωπαίνει μέσα μας.

Ὅμως ἡ ποίηση τοῦ Βαλερύ δὲν ἐξηγεῖται μόνο ἀπ' τὴν προσκόλλησή του αὐτὴ σὲ μιὰ προσώδια ποὺ μᾶς ὑποχρεώνει νὰ τὸν χαρακτηρίσουμε ὡς κλασσικό. Κλασσικός εἶνε πραγματικῶς ὁ ποιητὴς τοῦ «Θαλασσινοῦ Κοιμητηρίου». Μὰ δὲ φοβᾶται νὰ ὑψώσει τὴ σημαία τοῦ συμβολισμοῦ, νὰ τὴν ὑπερασπιστεῖ, νὰ δικαιολογήσει τὰ χρώματά της καὶ νὰ διακηρύξει τί χρωστάει ἡ ποίηση στὴν ἐπίδραση τοῦ Μαλλαρμέ. Αὐτὸς ὁ κλασσικός, κυριευμένος μὲ πάθος ἀπ' τοὺς αὐστηροὺς κανόνες, θερμὸς λάτρης τῆς πιὸ αὐστηρῆς πειθαρχίας, βρῆκε στὸ συμβολισμό καινούργιες δυσκολίες ποὺ ἔπρεπε νὰ κατανικήσει: Δυσκολίες συντακτικές, συνδυασμοὶ τῶν λέξεων, γενικὰ ὅλα ἐκεῖνα ποὺ θὰ συντελοῦσαν ὥστε τὸ ποίημα νὰ γίνῃ συμφωνία τὰ ἀκολουθῆσε μὲ πάθος καὶ ἀπομάκρυνε κάθε τί ποὺ τοῦ φαινόταν ὅτι δὲν ἦταν καθαρὴ ποίηση. Πολλαπλασίασε τὶς εἰκόνες ποὺ ἡ ἔννοιά τους ἐπέτρεπε ἀναρίθμητες ἐρμηνεῖες καὶ ἐξηγήσεις, ὅσες οἱ ἰδιοσυγκρασίες τῶν ποιητῶν. Πραγματικὰ οἱ εἰκόνες εἶνε οὐσιώδεις στοιχεῖο κάθε ποίησης καὶ ἐκεῖνο ποὺ κυριαρχεῖ ἴσως στὸν ἀληθινὸ ποιητὴ εἶνε ἡ φαντασία. Οἱ εἰκόνες δημιουργοῦν μιὰ αἰσθητὴ σχέση μεταξύ μας καὶ τῶν πραγμάτων. Ἐπιτρέπουν στὸν ποιητὴ νὰ μεταφράσει σὲ μιὰ πλαστικὴ γλῶσσα τὰ πιὸ ἀφηρημένα στοιχεῖα τῆς σκέψης του ἢ τὶς ἀφάτες λεπτομέρειες τῆς συναισθηματικότητάς του. Εἶνε μιὰ γέφυρα ριγμένη πάνου στὴν ἄβυσσο ποὺ χωρίζει τὸν ποιητὴ ἀπ' τὸ ἄλλο σύμπαν καὶ ἐπιτρέπουν τὴν ἔνωση αὐτῶν τῶν δύο κόσμων ποὺ χωρὶς αὐτὲς θὰ ἦταν ἀναλλοίωτοι. Ἡ πρωτόγονη ποίηση δὲν εἶνε παρά εἰκόνες. Οἱ ἄνθρωποι γιὰ νὰ ἐκφράσουν τὴν ἔννοια τοῦ σύμπαντος καὶ τοῦ μυστηρίου ποὺ περικλείνει, τὴ ζωὴ καὶ τὸ θάνατο, τὸν τρόπο ἢ τὸ θαυμασμὸ τους στὶς φυσικὲς καὶ ὑπερφυσικὲς δυνάμεις χρησιμοποιοῦσαν τοὺς μύθους. Ὁ μύθος ἐξηγοῦσε κάτου ἀπὸ μιὰ μορφή αἰσθητὴ καὶ προσιτὴ σὲ ὅλους, ὅτι τὸ ἀκατάληπτο εὑρίσκει ὁ ἄνθρωπος γύρω του καὶ μέσα του, τὸ ἀγνωστο, τὸ μυστηριώδες. Ὁ μύθος ἦταν μιὰ ἐξήγηση τοῦ σύμπαντος, ἀκόμα μιὰ μετατόπισή του. Ἦταν πιά μιὰ ποίηση ποὺ ἔκρυβε κάτου ἀπ' τὴν ἐπιφάνεια ἑνὸς μύθου, μιὰ πρώτη ἀλήθεια ποὺ μόλις τὴν ὑποπτευόνταν οἱ περισσότεροι.

Ἡ ποίηση λοιπὸν τοῦ Βαλερύ μπορεῖ νὰ χαρακτηριστεῖ ὑπερβολικὰ διανοητικὴ,

χωρὶς συναίσθημα καὶ θερμότητα. Γιὰ νὰ μιλήσουμε εὐκρινὰ κληρονομήσαμε ἀπ' τὸ ρομαντισμὸ τὴν πρόληψη νὰ θεωροῦμε ὡς μόνη ἀληθινὴ ποίηση καὶ σχεδὸν μοναδικὴ τὴν ποίηση ποὺ συχνὰ συγγέεται μὲ τὴν ἔκθεση τῶν συναισθημάτων μας, τῶν παθῶν μας, τῶν ἰδιαίτερων ἐλαττωμάτων μας, μὲ τὴν προσφορὰ στὸν ἀναγνώστη τοῦ συναισθηματικοῦ μας ἐγῶ, καὶ μὲ τὴ συνήθεια τέλος νὰ ρίχνουμε σ' ὄλους τοὺς ἀνέμους τὶς κραυγὲς τῆς ἀγάπης, τῆς χαρᾶς, τοῦ μίσους ποὺ τὶς θεωροῦμε ὅτι βρίσκονται πιὸ κοντὰ στὴ γλῶσσα τῶν θεῶν, ὅσο εἶνε πιὸ βίαιες καὶ πιὸ δυνατές. Ὁ Βαλερύ, ποιητὴς συγκρατημένος, πνεῦμα λεπτὸ, ἀρνιέται νὰ κάνει αὐτὴ τὴ δημοσιότητα τοῦ ἐσωτερικοῦ του ἐγῶ. Πόσο ὁμως εἶνε δύσκολο, γιὰ νὰ μὴ ποῦμε ἀδύνατο, τὸ ἔργο, κυρίως τὸ ποιητικὸ, νὰ μὴ καθρεφτίζει τὸν ἄνθρωπο ἢ τουλάχιστο μερικὰ ἀπ' τὰ οὐσιώδη στοιχεῖα τῆς φύσης του! Ἔτσι ἡ ποίηση τοῦ Βαλερύ, διανοητικὴ ὅπως εἶνε, ἀποκαλύπτει ἢ προδίδει μολαταῦτα μιὰ διυλισμένη συναισθηματικὴ σπάνιας ποιότητας. Δὲν εἶνε ἡ Βαλερική σκέψη αὐτὴ ἡ προσεχτικὴ «Νεαρὴ μοίρα», ποὺ καθῶς «Ὁ Νάρκισσος» σταθερὰ σκυμμένη στὸν ἴδιο της ἑαυτὸ διερευνεῖ μ' ἓνα βλέμμα διαπεραστικὸ καὶ ἔξυπνο τὶς διαδοχικὲς μεταβολὲς τῆς συνείδησής της, τὸ πλῆθος τῶν συναισθηματικῶν της συγκινήσεων καὶ τὶς πρῶτες φρικιάσεις τῆς σάρκας; Καὶ ὁ κύριος Τέστ δὲ συγγέεται γιὰ μᾶς πολλὲς φορές μὲ τὸ Βαλερύ, Πραγματικὰ ἡ ποίηση αὐτὴ φτάνει ὡς τὶς κορυφὲς τὶς πιὸ ψηλές, τὶς πιὸ γυμνές πάνου στοὺς παγετῶνες τῆς διανόησης, ἔχει ἓναν ἀέρα θερμὸ ποὺ βγαίνει ἀπὸ μιὰ γήινη καὶ ἀνθρώπινη ἐστία καθῶς οἱ ἀνοιξιὰτικες αὔρες μαλακώνουν τὴ «Νεαρὴ μοίρα» καὶ τὴν κάνουν νὰ φοβᾶται τὶς ἀμφίβολες συγκινήσεις τῆς σάρκας της, εἶνε σὰ μιὰ πνευματικὴ δύναμη ποὺ δημιουργεῖ γύρω της μιὰ ἀτμόσφαιρα μοναδική, ἓναν ἀέρα πιὸ διάφανο, πιὸ καθαρὸ, θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε πολὺ ἀγνὸ γιὰ μᾶς. Τὰ καλύτερα πνεύματα βρίσκονται σ' αὐτὴ τὴν ἀτμόσφαιρα ἀμέσως σὲ εὐχάριστη θέση. Μερικὰ δὲ μποροῦν ν' ἀναπνεύσουν ἐλεύθερα μέσα σ' αὐτὴ τὴ θαμβωτικὴ διαύγεια.

Καθαρὴ ποίηση χαρακτήρισαν τὴν ποίηση τοῦ Βαλερύ. Κι' ὁμως ἡ ποίηση αὐτὴ εἶναι τόσο παλιά, ὅσο καὶ ἡ μεταφυσικὴ κι' ὁ Βαλερύ δὲν εἶναι ὁ πρῶτος ποὺ χρησιμοποίησε τὴν ἔκφραση καθαρὴ ποίηση. Βρίσκουμε τὴν ἔκφραση αὐτὴ πολὺ πρὶν ἀπ' αὐτὸν καὶ σχεδὸν παντοῦ. Ἀγαπητὴ στὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Γκαίτε ἡ ἔννοια ποὺ μᾶς δίνουν αὐτὲς οἱ λέξεις, κυριαρχεῖ στὴν αἰσθητικὴ τοῦ Πόε, τοῦ Μπωντελαίρ, τοῦ Μαλλαρμέ καὶ πολλῶν ἄλλων. Στὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνα βλέπει κανεὶς, γρά-

φει ο Βαλερύ, να υπάρχει στη λογοτεχνία μας μεγάλη επιθυμία να απομονωθεί όριστικά ή ποίηση από κάθε ουσία που δεν ήταν αυτή ή ίδια. Μια ουσία μπορεί να τη χωρίσουμε με δυο τρόπους. Ο ένας πρακτικός, αποτελεσματικός, θά λέγαμε χημικός: απόσταγμα του ρόδου, δξυγόνο. Ο άλλος ιδανικός ή μεταφυσικός: όρθος λόγος, άγνη όμορφιά. Ο Βαλερύ φαίνεται ότι αποκλίνει στην άρχή στον πρώτο τρόπο. Όμως μια τέτοια άγνότητα δε μπορεί να υπάρξει μέσα στη φύση τών δημιουργημένων πραγμάτων και τó να γράφει κανείς ένα ποίημα που να μην είναι παρά ποίηση είναι ίσως αδύνατο, γιατί θά του αφαιρέσει τη ζωή, τó χρώμα, τó βάρος. Είναι αλήθεια ότι πολλοί μένουν προσκολλημένοι ακόμα στην παλιά ποιητική, που δεν ήταν πραγματικά παρά μια κοινή ρητορεία, αντίθετα πρòς τη νέα που προσπαθεί υπομονετικά ν' απομονώσει την ποίηση απ' ό,τι δεν είναι ή ίδια και πρώτα απ' όλα απ' τó ρητορισμό και την εύγλωττία. Έτσι απ' την ανάγνωση ενός ποιήματος, από μια συνήθεια που κληρονομήσαμε, μάς παρασέρνει και μάς ύπνωτίζει εκείνο που ανήκει κυρίως στην πρόζα: ή αρχιτεκτονική, τó ύψηλό ή τó πρωτότυπο τών σκέψεων, ή λάμψη και τó άπρόοπτο τών εικόνων, ή κλιμάκωση τών συναισθημάτων.

Κι' όμως στην ουσία ο Βαλερύ πιστεύει ότι είναι τόσο άκαθόριστες οί έννοιες ποίησης, ποιητής, καθαρή ποίηση, και περικλείουν τόση έκταση ώστε δεν αποδίδονται με όρισμούς κι' ό,τι καθαρή ποίηση και τά παρόμοια δεν είναι παρά λέξεις που μπορεί να βρίσκουν την τύχη τους στη συζήτηση τών κριτικών. Οί στίχοι μου, μάς βεβαιώνει ο ίδιος, έχουν την έννοια που τούς δίνουν οί άλλοι. Έκείνη που τούς δίνω εγώ δεν προσαρμόζεται παρά σε μένα και δε μπορώ να την αντιτάξω σε κανένα. Είναι μια πλάνη αντίθετη στη φύση τής ποίησης τó να απαιτεί κανείς, σε κάθε ποίημα να ανταποκρίνεται ένα νόημα αληθινό, μοναδικό και σύμφωνο ή ταυτόσημο με κάποια σκέψη του συγγραφέα. Διδάσκουν ότι είναι δυνατό να διαιρέσουμε την ουσία τής ποίησης σε μέρη που μπορούν να υπάρξουν χωρισμένα. Μά ή ποίηση δεν έχει σκοπό να μεταδώση σε κάποιον κάποια γνώση ώρισμένη, πράγμα που κάνει ο πεζός λόγος. Είναι ήχος, ρυθμός, φυσική προσέγγιση τών λέξεων. Πρέπει λοιπόν σ' ένα ποίημα ή έννοια να μην είναι πάνου απ' τη μορφή κι ούτε να την καταστρέφει. Ένας ώραιος στίχος γεννιέται αδιάκοπα απ' τη στάχτη του σαν αποτέλεσμα του αποτελέσματός του, αιλία άρμονική του ίδιου του έαυτού. Αυτή ή φτερωτή λέξη ποίηση φανερώνει, παρ' όλα όσα λέν, ένα διαφορετικό τρόπο του είναι, μια υπέροχη μορφή του ανθρώπινου,

κάτι που συνδέεται μυστηριωδώς με τó μύθο και τη μαγεία, με τόν άνθρωπο μέσα στην έκσταση που, σ' ένα δραματικό μεθύσι αφήνει να διαφύγουν με λόγια Πυθίας άπρόσιτες αλήθειες, φανερώνει τη μεγαλοφυία που ξεχειλίζει από διαίσθηση, δίνει γυμνό τó άφατο με τη μελωδία και τó ασύλληπτο με τó σύμβολο που είναι ή ψυχή.

* * *

Άρνούμενος, όπως παρατηρήσαμε, ο ποιητής του «Θαλασσινού Κοιμητηριού» την έμπνευση και τόν ένθουσιασμό, λατρεύοντας τη διάνοηση και τη λογική, άσχολούμενος με θέματα που ξεφεύγουν απ' τις καθαρά συναισθηματικές περιοχές και είναι κυρίως θέματα τής γνώσης, ίσως νομιστεί πώς απομακρύνεται απ' τόν άληθινό κόσμο τής ποίησης στον κόσμο τής φιλοσοφίας κι' ότι τó έργο του είναι σχηματικό, ψυχρό, άπόλυτα μετρημένο, μαθηματικό, ένα έργο που δε μάς δίνει καμιά συγκίνηση, που δεν κλείνει κανένα ανθρώπινο περιεχόμενο με τó να μένει μια δύσκολη πνευματική άσκηση. Η τάση αυτή του Βαλερύ έκανε πολλούς να τόν χαρακτηρίσουν ποιητή τής φυσιολογίας, τής έπιστημολογίας, και τής ψυχολογίας, ποιητή παρά τη θέλησή του. Πάντως εκείνο που μπορούμε να παραδεχτούμε είναι ότι ο Βαλερύ δεν ανήκει στην κατηγορία τών λυρικών, που τó έργο τους βγαίνει από μια μέθη ή ένα παραλήρημα. Μακροχρόνια πνευματική προεργασία, πίστη στην κοινή καταγωγή τής τέχνης και τής έπιστήμης, ώρισμένα φιλοσοφικά προβλήματα που γεννήθηκαν απ' την πρώτη στιγμή μέσα του είχαν ως αποτέλεσμα τη γένεση τής πιο δυσκολονόητης σύγχρονης ποίησης.

Όμως δε μπορούμε να άρνηθούμε, ότι στην ποίηση του Βαλερύ δεν υπάρχει τó συναισθηματικό στοιχείο ή να φαντασθούμε τόν ποιητή Βαλερύ σαν ένα δν πνευματοποιημένο, μη ανθρώπινο, έξω απ' τη ζωή, σύμβολο μιας έσωτερικής σοφίας. Σ' όλα τά ποιήματά του, στη «Νεκρή μίρα», την «Πυθία», την «Αύγή», τó «Προσχεδίασμα ενός φιδιού», στο «Θαλασσινό κοιμητήρι», άποκαλύπτουμε ένα συναισθηματισμό κ' έναν αισθησιασμό βαθύτατα ανθρώπινο και συγκινητικό. Σ' όλο γενικά τó έργο του νιώθουμε την άγωνία ενός ανθρώπου που δε μπόρεσε να σωπάσει, να μην έκφραστεί όλόκληρος. Έτσι όσο βυθιζόμαστε στον έσωτερικό κόσμο του ποιητή που είναι γεμάτος από γεωμετρικά σχήματα, άριθμούς και άγνωστες μελωδίες, αντικρούουμε πάντα τόν άνθρωπο που βασανίζεται απ' τις άπαιτήσεις του κορμιού, απ' τόν πόθο τής χαράς τών αισθήσεων, από μια άτέλειωτη μεταφυσική άγωνία, βλέπουμε ένα πολυσύνθετο πνεύμα που άγγισε την παγκοσμιότητα.

ΣΤΕΛΙΟΣ ΞΕΦΛΟΥΔΑΣ

